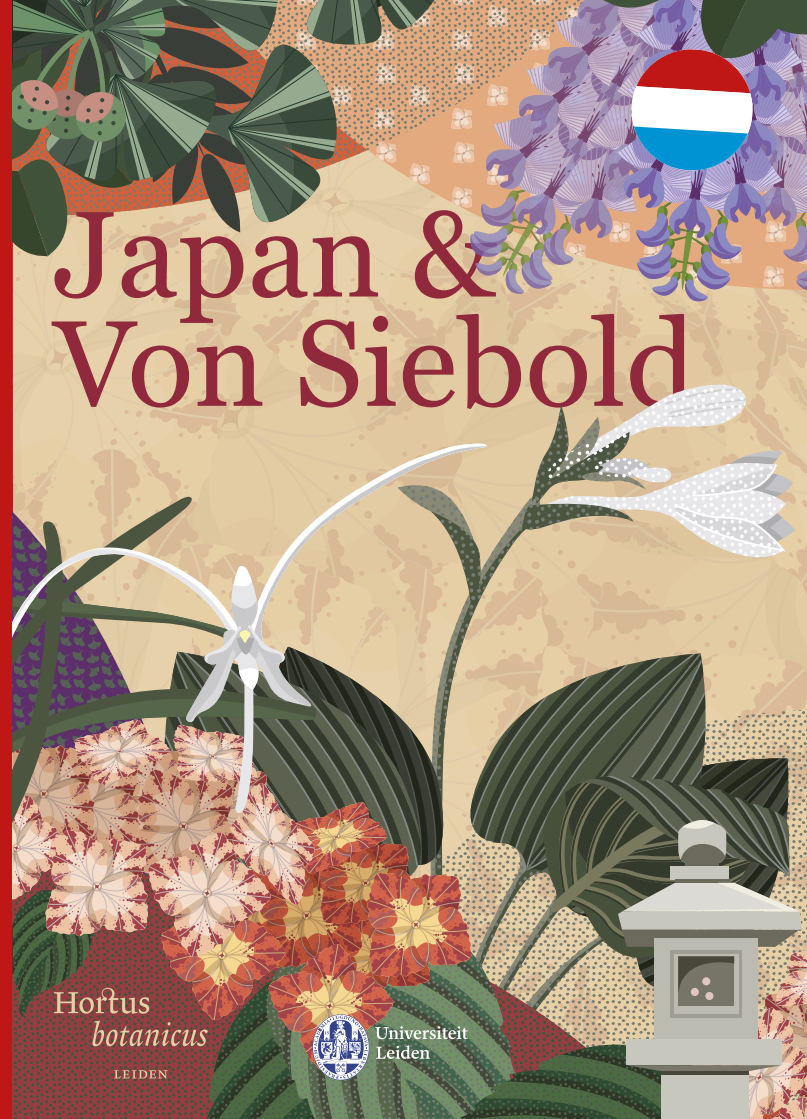

www.hortusleiden.nl

Universiteit Leiden

Hortus
botanicus
LEIDEN

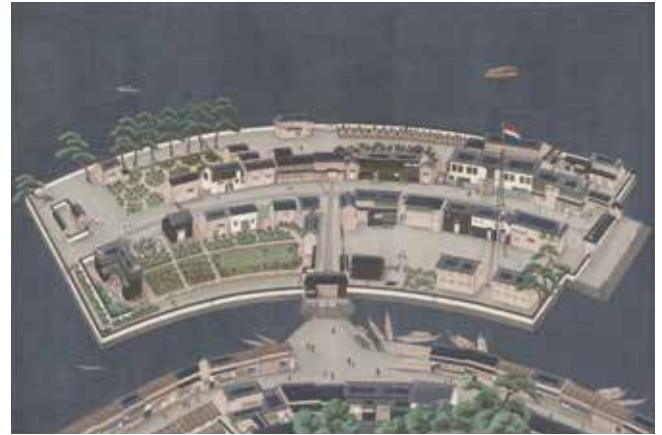
Universiteit
Leiden

Aanbieding

Op vertoon van dit boekje en uw entreekaartje van Japanmuseum SieboldHuis krijgt u dezelfde dag € 1,50 korting op de entree van de Hortus botanicus; en andersom, met een Hortuskaartje en dit boekje krijgt u € 1,50 korting bij Japanmuseum SieboldHuis. Met een museumkaart heeft u in beide musea vrij entree.

*Philipp Franz Balthasar von Siebold
(Würzburg 17-02-1796/München 18-10-1866)*

Het eiland Deshima, geschilderd door Kawahara Keiga, c. 1833 - c. 1846 (collectie Rijksmuseum Amsterdam). Von Siebold werkte tussen 1823 en 1829 als arts op de Nederlandse handelspost Deshima in Nagasaki, Japan.

Welkom!

De wandelroute vindt u in het hart van dit boekje. De route is in de tuin niet gemarkeerd en niet in dit boekje beschreven, u volgt hem met behulp van de kaart. U loopt langs de planten uit de tijd van Von Siebold die nog in de

tuin staan. Uitleg over de planten vindt u per nummer gerangschikt op de volgende pagina's. Vanaf pagina 14 gaat de tekst over dat wat u in de Von Siebold Gedenktuin kunt zien.

Von Siebold-exemplaren

Op het kaartje middenin dit boekje zijn de exemplaren die Von Siebold heeft meegebracht en die nog steeds in de Hortus staan, met nummers aangegeven. Je kan ze herkennen aan een groot grijs naambord. Op dit bord staat de wetenschappelijke naam, tot welke plantenfamilie hij behoort en indien bekend de Nederlandse en Japanse naam. De planten zijn op leeftijd, het kan dus zijn dat tussen het drukken van dit boekje en het moment dat u het leest, er helaas toch exemplaren verdwenen zijn.

1 *Wisteria floribunda* 'Alba', Fabaceae

Witte regen; Shirobana Fuji

Dit is de witbloeiende vorm van de blauwe regen met lange trossen, een vorm die helaas maar weinig aangeplant wordt. De *Wisteria* is giftig, met name de zaden. Aan de pergola staan drie *Wisteria*'s van vóór 1854.

Witte regen - *W. floribunda*

Blauwe regen - *W. floribunda*

Blauwe regen - *W. sinensis*

Flora Japonica

2 *Wisteria floribunda*, Fabaceae

Blauwe regen; Fuji

Een prachtige blauwbloeiende blauwe regen met lange trossen. In warme zomers worden ook peulen gevormd die sterk doen denken aan tuinbonen maar giftig zijn. Het zijn sterke klimmers: ze bereiken de toppen van hoge bomen gemakkelijk; ze kunnen wel 350 jaar oud worden.

3 *Wisteria sinensis*, Fabaceae

Blauwe regen; Yamafuji

Deze blauwe regen draagt korte trossen blauwe bloemen die heerlijk geuren. Alle *Wisteria*'s ruiken lekker, bij de deze soort is de geur het sterkst.

4 *Juglans ailantifolia* var. *cordiformis*, *Juglandaceae*

Japanse walnoot; Himegurumi

Deze boom groeit van nature breed uit. Hoewel de takken al waren ingekort om breuk te voorkomen, is de boom toch ernstig beschadigd tijdens een zomerstorm in 2015. Misschien treft u nog de stam aan, al dan niet met een paar nieuwe loten, of misschien is de oude boom al vervangen door een jong exemplaar. Er zijn tijdig enten genomen, de jonge boom is genetisch identiek aan het originele exemplaar.

5 *Aesculus turbinata*, *Hippocastanaceae*

Japanse paardenkastanje; Tochinoki

Bloeiwijze en blad van deze Japanse paardenkastanje lijken op de in ons land zeer veel aangeplante *A. hippocastaneum*. De vruchten van de Japanse soort hebben geen stekels, die van de Europese soort wel. In Japan wordt het timmerhout gebruikt voor huishoudelijke artikelen. De houtnerf is vaak gegolfd, wat producten gemaakt van dit hout een mooie tekening geeft.

6 *Clethra barbinervis*, *Clethraceae*

Ryobu

Een vrij onbekende bossige struik die drie meter hoog wordt, en in juli rijk bloeit met staartjes zoetgeurende witte bloemetjes. De bladeren staan in groepjes aan het einde van de twijg. De afbladderende schors is heel mooi en dat wordt in Japan zeer op prijs gesteld; een bonus in de winter. De blaadjes zijn heldergroen met een gezaagde rand. Een goede tuinplant voor een vochtige standplaats.

7 *Orixa japonica*, *Rutaceae*

Kokusagi

Te herkennen aan de onaangename geur die vrij komt als het blad fijn-gewreven wordt – al vinden sommige mensen de geur juist wel aangenaam. Als de struik de ruimte krijgt, wordt het een elegant, breed uitgroeiend gewas. *Orixa* is tweehuizig: om zaden te krijgen moet u een mannelijke en een vrouwelijke struik planten. De rijpe zaden worden weggeschoten.

8 *Acer palmatum*, Sapindaceae

Japanse esdoorn; Irohamomiji

Klein, handvormig gedeeld blad, prachtige rode herfstkleur. Kleine roze-rode bloemetjes in trosjes in april, kleine rode glimmende, gevluegelde vruchtjes in het najaar. In Japan al heel lang in cultuur, onder meer veel gebruikt voor het maken van Bonsai-boompjes. Deze meer dan 150 jaar oude exemplaren zijn door Von Siebold meegenomen van zijn tweede Japanreis (1859-1861) en hier tot volle wasdom gekomen.

9 *Acer cissifolium*, Sapindaceae

Mitsudekaede

Anders dan we gewend zijn bij esdoorns is bij deze soort het blad driedelig. De deelblaadjes zijn grof getand. De esdoorn draagt in mei minieme gele bloemetjes in slanke trosjes van 3-9 centimeter, die tegelijk met het blad verschijnen. Hij heeft een mooi gevlekte bast, wat door Japanners zeer gewaardeerd wordt.

10 *Morus australis* var. *yeddoensis*, Moraceae
Deze vrij onbekende moerbeï vormt een bladverliezende, niet erg hooggroeiende boom. De roze vruchten zijn veel kleiner en veel minder smakelijk dan van de zwarte moerbeï. Het blad varieert in grootte van 6 tot 15 centimeter. Het kan ook gebruikt worden voor het voeren van zijderupsen, al doen die het beter op de witte moerbeï (*Morus alba*). Het grijze bord ontbreekt bij deze boom.

11 *Zelkova serrata*, Ulmaceae

Japanse iep; Keyaki

Meegebracht door Von Siebold van zijn eerste reis in Japan (1823-1829). Fijn gezaagd blad dat in de herfst naar alle tinten oranje, geel, koper verkleurt. Deze Japanse iepensoort krijgt geen iepenziekte. Hij heeft een prachtige bast en zilvergrijs, fijnnervig timmerhout dat voor kostbare doosjes en theekastjes gebruikt wordt.

12 *Clerodendrum trichotomum* var. *fargesii*, Lamiaceae

Kusagi

Een sterke struik met witte, stervormige bloemen in trosjes, die prettig geuren, in tegenstelling tot het blad dat bij fijnwrijven naar pindakaas ruikt. De ronde bessen zijn kobaltblauw, wat mooi afsteekt tegen de wijnrode kelkbladen. In Japan vind je deze struik alleen in het wild, in de zeer verfijnde tuinen wordt hij niet aangeplant omdat hij sterk woekert.

13 *Akebia quinata*, *Lardizabalaceae*

Akebi

Klimplant met fijne vijfdelige blaadjes die bij koude winters afvallen. Deze plant bloeit vaak al in februari met kleine trosjes geurende wijnrode bloemen; aan elk trosje zitten zowel kleine mannelijke bloemetjes en (vaak maar 2 of 3) grotere vrouwelijke bloemen. De plant maakt opvallende, roze gekleurde knotsvormige vruchten, vaak twee bijeen. De schil is hard en bitter, het transparante vruchtvlees bevat veel minieme zwarte zaadjes en is eetbaar maar weinig smakelijk.

Akebi

Boke

14 *Chaenomeles speciosa*, *Rosaceae*

Dwergkwee; Boke

De Japanse dwergkwee staat bekend om de vroeg in het voorjaar verschijnende, komvormige bloemen in vele tinten rood, roze, oranje en zelfs groenig-wit. Ons exemplaar bloeit rood. Een zeer stekelige struik, waarvan laaggroeiende soorten, maar ook klimmers bekend zijn, die ook langs de muur geleid kunnen worden. Hij wordt veel gebruikt in openbaar groen. De kleine groene of gele, geurige, appelachtige vruchten zijn rijk aan vitamine C. Er kan jam van worden gemaakt, heel zuur en rijk aan pectine: 'Een mes in de gelei gepland blijft rechtop staan', zo stijf wordt de gelei.

15 *Rhaphiolepis umbellata*, *Rosaceae*

Sharimbai

Deze altijd groene struik verdraagt onze winters nauwelijks en overwintert in de Oranjerie. Hij heeft glanzend-glimmende, donkergroene blaadjes en trosjes witte, geurige bloemetjes in april-mei. In de herfst zitten er één centimeter grote, peervormige, zwarte vruchtjes aan.

Sharimbai

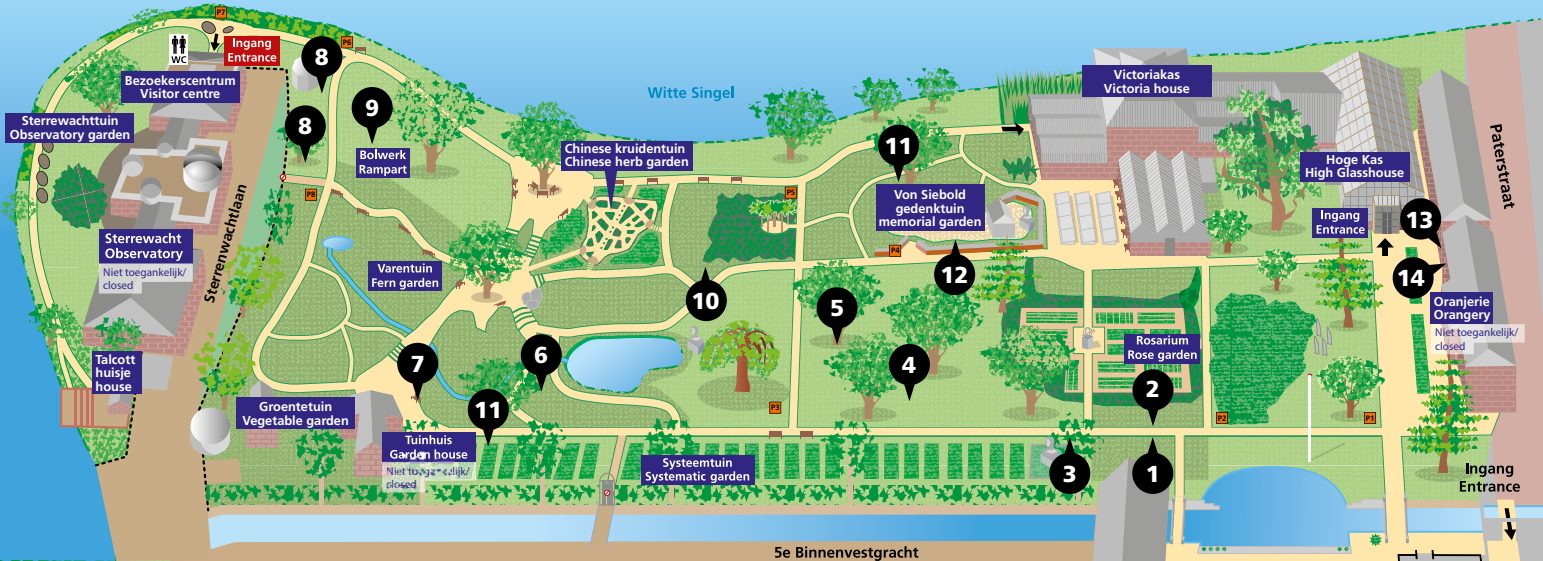

Arakashi

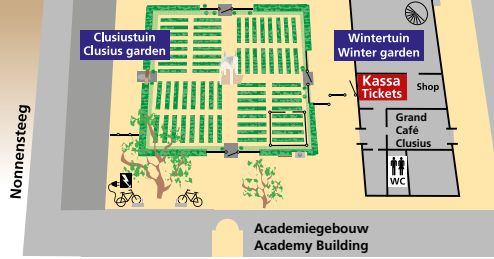
16 *Quercus glauca*, *Fagaceae*

Arakashi

Een groenblijvende eik uit Japan. Op het eerste gezicht zou je niet zeggen dat dit een eik is. In de winter staat hij in de Oranjerie, want hij is niet winterhard; hij maakt in ons klimaat ook nauwelijks eikeltjes. Deze eik heeft een ruim verspreidingsgebied in Oost-Azië: van Japan en China tot in de Himalaya, maar nooit boven de 1500 meter.

1 <i>Wisteria floribunda</i> 'Alba', pag. 5	9 <i>Acer cissifolium</i> , pag. 8
2 <i>Wisteria floribunda</i> , pag. 5	10 <i>Morus australis</i> var. <i>yunnanensis</i> , pag. 9
3 <i>Wisteria sinensis</i> , pag. 5	11 <i>Zelkova serrata</i> , pag. 9
4 <i>Juglans ailantifolia</i> var. <i>cordiformis</i> , pag. 6	12 <i>Clerodendrum trichotomum</i> var. <i>fargesii</i> , pag. 9
5 <i>Aesculus turbinata</i> , pag. 6	13 <i>Akebia quinata</i> , pag. 10
6 <i>Clethra barbinervis</i> , pag. 7	14 <i>Chaenomeles speciosa</i> , pag. 10
7 <i>Orixa japonica</i> , pag. 7	15 <i>Rhaphiolepis umbellata</i> , pag. 11: kuisplant/tub plant
8 <i>Acer palmatum</i> , pag. 8	16 <i>Quercus glauca</i> , pag. 11: kuisplant/tub plant

Hoofdingang Main entrance ↑ Rapenburg 73

Academiegebouw Academy Building

Een nieuwsgierige arts

Philipp Franz Balthasar von Siebold studeerde geneeskunde aan de universiteit van Würzburg in Duitsland. Plantkunde was een belangrijk onderwerp. Na zijn studie wilde hij meer van de wereld zien. Nederland, met koloniën in Oost en West, bood die mogelijkheid. Von Siebold werkte tussen 1823 en 1829 als arts op de Nederlandse handelspost Deshima in Nagasaki, Japan.

Von Siebold kreeg ook de opdracht om uit te zoeken welke Japanse producten voor de handel geschikt zouden zijn. Hij was onder de indruk van de Japanse natuur en zag de economische waarde van prachtige, in het Westen nog onbekende bloeiende planten. Hij zond bollen, zaden en levende planten naar de Hortus in Leiden. U las in dit boekje al dat er nog altijd meer dan tien originele Sieboldplanten in de Hortus groeien.

Vóór Von Siebolds bezoek aan Japan waren er maar 34 Oost-Aziatische gewassen in Europa bekend. Hij introduceerde meer dan 730 soorten. Tegenwoordig is 70% van alle struiken en bomen in Nederlandse tuinen, lanen en parken van Oost-Aziatische oorsprong.

Illustratie rechts: Chinees klokje uit de 'Flora Japonica'. In deze uitgave beschrijft Von Siebold samen met Dr. J.G. Zuccarini veel nieuwe soorten. Op naambordjes in de Hortus zie je achter de plantennaam als auteursnaam vaak: Siebold & Zucc.

De muur, die in Japan de beslotenheid van een tuin accentueert, is open naar het westen en heeft een doorkijkje naar het oosten.

Sieboldtuin: aanleiding en ontwerp

In 1990 bestond de Hortus 400 jaar. Om dat te vieren werd de Von Siebold Gedenktuin aangelegd. Een tuin in een tuin, waar we Von Siebold gedenken als de man die in Japan beroemd werd door zijn onderwijs in de westerse geneeskunde en in Nederland als de man die veel planten introduceerde. Het ontwerp in Japanse droge landschapsstijl (kare-san-sui) is van de landschapsarchitecten prof. dr. Makoto Nakamura en prof. dr. Hiromasa Amasaki, geassisteerd door prof. dr. ir. Wybe Kuitert. De tuin symboliseert de relatie Nederland-Japan.

'Christen'-lantaarn, te herkennen aan het kruis in de steel en het figuurtje, mogelijk een afbeelding van Maria.

Grind en stenen

Stenen en het water vormen de ruggengraat van iedere Japanse tuin. In een kare-san-sui (droogberg-water) tuin staat grind symbool voor water.

Aan de opgehoogde verster zijde, gezien vanuit het paviljoen, ontspringt het 'beekje', dat overgaat in een droge waterval die over rotsblokken omlaag ruist. Beneden verbreedt het zich tot een vijver (de oceaan), stroomt om twee eilanden heen, om zich vlak voor het paviljoen weer te verenigen. Het 'water' stroomt vervolgens om het paviljoen en omspoelt aan de achterzijde de voet van het borstbeeld van Von Siebold.

De grote verweerde stenen, gekozen op kleur en vorm, die langs de oevers het 'water' keren, geven het gevoel van ouderdom en onvergankelijkheid. Beplan-

ting komt en gaat, de rots blijft. Onder de *Zelkova* een triade, een groep van drie stenen; ze verbeelden Buddha met twee helpers.

Paviljoen van cederhout

Het paviljoen is gebouwd van verfijnd cederhout, naar Japans voorbeeld lichtig op staanders. Het dak is met koperen plaatjes bedekt en de nok afgewerkt met dezelfde pannestructuur die ook de muur beschermt tegen regenwater.

Het is niet de bedoeling om in deze Japanse tuin te lopen. Gezeten op de bankjes in het paviljoen geniet de bezoeker van de rust. Hier dwalen de ogen over de stapstenen, in patroon gelegd, naar de eilanden en de waterval; links de stengels van bamboe, rechts irissen aan de oever. Boven welft de *Zelkova* die hier in 1830 werd geplant. Von Siebold zelf kijkt via het paviljoen naar de tuin, en zo over de oceaan naar zijn geliefde Japan.

Schildpad en kraanvogel

Eilanden in de vorm van een schildpad en kraanvogel zijn van oudsher symbolische elementen in een Japanse tuin. Volgens een oude Taoïstische mythe uit China woonden de onsterfelijken ver weg op eilanden in de oceaan; zij beheerden er het levenselixier en konden vliegen op een kraanvogel. Stervelingen konden die eilanden niet bereiken omdat de eilanden vastzaten op ruggen van grote voortzwemmende zeeschildpadden. Een schildpadeiland is dan ook nooit met een brug met het vasteland verbonden. Mede omdat schildpadden erg oud kunnen worden, werden schildpad en kraanvogel het symbool van een lang en gelukkig leven.

In deze tuin zwemt de schildpad naar de waterval toe, en de kraanvogel met lange gestrekte nek en opgeklapte vleugels vliegt richting Von Siebold.

Borstbeeld van Von Siebold gemaakt door Oswald Wenckebach, 1932.

Een tuin met weinig bloemen

Inwoners van Japan zijn dol op bloemen. Ze zetten potten met bloeiende planten op de stoep bij de voordeur of op het balkon, maar niet in de tuin. Onder invloed van Zen zijn in de loop van de zestiende eeuw Japanse tuinen steeds ingetogener en groener geworden. De beplanting werd beperkt tot een select aantal soorten van overwegend altijd-groene bomen aangevuld met lentebloeiende Japanse kersen en herfst-roodkleurende Japanse esdoorns; dit om het wisselen van de seizoenen te accentueren. In een Kare-san-sui tuin is de beplanting ondergeschikt aan het ontwerp. We zien bamboes als *Phyllostachys nigra* met zwarte stengel en lage *Sasa veitchii*, beide woekeraars, stevig ingeperkt met dakpannen; achter de lantaarn *Prunus yedoensis*.

Langs de oevers van de waterstroom groeien irissen, op de heuvels mos. Langs het paadje aan de westkant van de tuin een verzameling Oost-Aziatische planten. De grote *Zelkova serrata*, een Japanse iep, met opvallend mooie schors, is een originele Von Siebold-introductie uit 1830. Bij het borstbeeld van Von Siebold staan bolhortensia's, *Hydrangea macrophylla* 'Otaksa'. In 1826 ontmoette Von Siebold een beeldschoon Japans meisje, Sonogi Kusumoto, die ook wel O-Taki werd genoemd. Hij werd verliefd en samen kregen ze een dochtertje, O-Ine, dat later in de voetsporen van haar vader zou treden en de eerste vrouwelijke arts in Japan werd. De naam van de hortensia is een eerbetoon aan Von Siebolds Japanse vrouw.

Hydrangea macrophylla 'Otaksa' uit de *Flora Japonica*.

Als u de Hortus verlaat en linksaf gaat, vindt u na zo'n honderd meter Japanmuseum SieboldHuis. Lees op de volgende bladzijde verder.

Colofon

Tekst	Titia van der Eb-Brongersma, Carla Teune, Hanneke Jelles	Fotografie	Cunje Sleijsen, Hans Clauzing, Hortus botanicus Leiden e.a.
Redactie	Gerda van Uffelen en Paul Kefler	Coverillustr.	DoubleMatured
		Vormgeving	Studio Kaboem!, Gouda

Japanmuseum SieboldHuis

Japanmuseum SieboldHuis is het Japanmuseum van Nederland. Hier wordt het mooiste uit het oude en nieuwe Japan getoond. Von Siebold verkocht in 1837 de verzameling objecten die hij tijdens zijn zesjarige verblijf in Japan had verzameld aan de Staat der Nederlanden. De collectie vormde samen met die van Overmeer Fischer en Blomhoff de basis voor het Rijksmuseum voor Volkenkunde. In de loop van de tijd zijn de naturalia naar de voorlopers van Naturalis gegaan en de boeken en landkaarten naar de Universiteitsbibliotheek. Levende planten gingen naar de Hortus.

In Japanmuseum SieboldHuis krijgt u een goede indruk van de omvang en diversiteit van Von Siebolds verzameling.

Japanmuseum SieboldHuis
Rapenburg 19
2311 GE Leiden
www.sieboldhuis.org

JAPANMUSEUM
SieboldHuis

Kogelvis, toegeschreven aan Kawahara Keiga